

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Н.М.Дідик. Теоретичне обґрунтування формувального експерименту з розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. У статті описано особливості проведення формувального експерименту, спрямованого на розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів. Обґрунтовано погляди різних дослідників на формування професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів з допомогою різноманітних психологічних методів, прийомів і форм. Доведено, що найбільш ефективними є методи активного соціально-психологічного навчання, психотренінги різного спрямування, ведення щоденників, написання автонаративів, релаксація, психогімнастика, ігрові техніки, групові дискусії.

Ключові слова: особистісна зрілість, професійно значуща характеристика, майбутній психолог, формувальний експеримент, розвиток, метод, прийом, форма, самоактуалізація, професійна підготовка.

Н.М.Дидык. Теоретическое обоснование формирующего эксперимента из развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов. В статье описаны особенности проведения формирующего эксперимента, направленного на развитие профессионально значимых характеристик личностной зрелости у будущих психологов. Обосновано взгляды разных исследователей на формирование профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов с помощью разнообразных психологических методов, приёмов и форм. Доказано, что наиболее эффективными являются методы активного социально-психологического научения, психотренинги разного вида, ведение дневников, написание автонаративов, релаксация, психогимнастика, игровые техники, групповые дискуссии.

Ключевые слова: личностная зрелость, профессионально значимая характеристика, будущий психолог, формирующий эксперимент, развитие, метод, приём, форма, самоактуализация, профессиональная подготовка.

Постановка проблеми. Сьогодні не існує цілісної моделі розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки. В більшості випадків підготовка психологів обмежується наданням їм відповідної інформаційної бази з навчальних дисциплін. Але професійна підготовка також повинна спрямовувати майбутніх психологів у напрямку розвитку особистісної зрілості. Тому важливим є створення відповідних умов для формування і розвитку характеристик особистісної зрілості, важливих для професійної діяльності психологів – професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Після відповідного обґрунтування до цих характеристик ми віднесли: характеристики інтраперсональної конструктивної активності (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональної конструктивної активності (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність); трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація).

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження особливостей розвитку особистісної зрілості і самоактуалізації у процесі професійної підготовки стосуються праць П. П. Горностая, Л. В. Долинської, Ю. Г. Долінської, Л. М. Кобильнік, О. О. Міненко, Л. В. Мови, Л. В. Потапчук, О. В. Темрук, Т. С. Яценко та ін. Основним засобом розвитку особистісної зрілості науковці найчастіше називають методи активного соціально-психологічного навчання. Проте аспект формування і розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів ще не досліджувався. Тому мета написання статті стала – теоретичне обґрунтування методики формування експерименту з розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Становлення особистісної зрілості, на думку Л. В. Потапчук, відбувається у процесі активної діяльності [10, с. 150]. За словами дослідниці, для активізації розвитку компонентів особистісної зрілості найбільш ефективними є індивідуальні форми роботи: консультування, бесіди з урахуванням індивідуальних особливостей особистості, елементи навчальної психодіагностики [10, с. 158]. О. О. Міненко зауважує, що керованість процесом особистісного зростання в межах професійної підготовки може мати форму інтенсивного спеціально організованого навчання – психологічного тренінгу формування професійно значущих новоутворень, що розглядаються

як результат процесу особистісного змінювання майбутніх психологів [7, с. 111].

О. С. Штепа зауважує, що складовою соціально-психологічної технології актуалізації особистісної зрілості є тренінг «Актуалізація особистісної зрілості» [13, с. 140]. На думку О. В. Темрук, ефективним засобом розвитку особистісної зрілості є соціально-психологічний тренінг, який «має містити вправи на формування адекватної самооцінки, позитивного ставлення до себе і майбутньої професії, розвиток емпатії, формування довіри, розширення професійно-ціннісних орієнтацій, розвиток професійних здібностей, гуманістичної спрямованості, особистісне зростання» [11, с. 198].

Більшість науковців говорять про важливість самоактуалізації майбутніх психологів як умови досягнення ними особистісної зрілості. Л. М. Кобильнік складено програму стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів у навчально-виховному процесі. Програма складається з двох блоків: інформаційного і тренінгового. Л. В. Мова зауважує, що ефективною для забезпечення процесу особистісної самореалізації майбутніх психологів може виступити форма тілесно-орієнтованої і танцювально-рухової тренінгової роботи, що побудована за гуманістичними принципами та використовує нетрадиційні активні засоби фахової підготовки і особистісної самореалізації майбутніх психологів: робота з тілом, рух, танець, спеціально підібраний музичний супровід [8].

Особлива увага у психологічній літературі приділяється активним методам навчання як засобу розвитку особистісної зрілості (О. Г. Біла, Т. І. Білуха, Б. Б. Іваненко, Т. С. Яценко та ін.) [3-5; 14]. Т. І. Білуха довела, що лише за умови інтеграції традиційної системи навчання з вихованням та психокорекцією можлива самоактуалізація та особистісний розвиток майбутніх психологів-практиків [4].

Метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН) був розроблений Т. С. Яценко [14]. В АСПН суб'єкт набуває не лише нових знань про себе, а й формує здатність до аутопсихокорекції, довготривалої роботи над собою поза груповим процесом. Для психолога-практика глибинна психокорекція є передумовою самореалізації і передбачає сильний рушійний мотив для розвитку особистісної зрілості, полягає у розширенні можливостей самореалізації та досягнення бажаних цілей, в упередженні деструктивної поведінки у спілкуванні з іншими людьми [3]. Прийомами пізнання, що застосовуються у АСПН,

є: спонтанна невимушена дискусія, психогімнастичні прийоми, рольова гра, психодраматичні прийоми, робота з психомалюнком, використання предметної моделі (іграшки) [14, с. 91-93].

На думку Б. Б. Іваненко, психокорекція в АСПН передбачає навчання самоаналізу та самокорекції [5, с. 101]. Поглиблення самоусвідомлення зумовлює високий ступінь мотивації до самопізнання у майбутніх психологів та долаття бар'єрів на шляху оволодіння професійними навичками [5, с. 103]. О. Г. Біла вважає, що одним з показників результативності психокорекційного процесу АСПН є перспективні особистісні зміни, які сприяють професійному зростанню психологів-практиків [3].

Деякі дослідники звертають увагу на розвиток окремих професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. О. О. Міненко зауважує, що навчально-виховний процес у ВНЗ повинен бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі чого лежать такі складові особистості психолога, як прагнення до особистісного зростання та самоактуалізації, професійна свідомість, професійне мислення, креативність, критичне мислення. Найбільш ефективним шляхом формування професійної ідентичності є активні методи навчання, а саме психологічний тренінг, спрямований на формування професійно значущих новоутворень, які є результатом процесу особистісного змінювання. Формування професійно значущих новоутворень в процесі цього тренінгу відбувається за умови включення студентів-психологів в інтенсивний, спеціально організований процес групової комунікації індивідуальних моделей реальності, виражених у формі текстів-наративів [7, с. 178-179].

Професійно значущими характеристиками особистісної зрілості майбутніх психологів є інтелектуальність і комунікабельність. Про розвиток мисленневих і комунікативних процесів психологів говорили М. В. Бадалова («інтелектуальна готовність»), О. М. Ігнатович («творча самодіяльність»), Н. Ф. Литовченко («інтерпретаційні процеси»), І. М. Кирилюк («ведення терапевтичного діалогу»), Ю. А. Паскевська («мовленнєва компетентність»), Н. І. Пов'якель («саморегуляція професійного мислення») та ін. Наприклад, Н. І. Пов'якель вказувала, що перспективами сприятливого професійного розвитку регулятивної культури мислення майбутнього психолога є: включення у процес професійної підготовки комплексу творчих завдань, самостійна розробка студентами комплексу прийомів і творчих програм (психологічного впливу у професійних ситуаціях, пси-

хокорекційних програм за напрямом), застосування рефлексивних ігор, стимулювання відповідальності, незалежності студентів, обговорення професійно-спрямованих завдань, проведення ігрових семінарських занять, психотехнології саногенного (позитивного, оздоровчого) мислення [9].

М. В. Бадалова розробила програму психологічного тренінгу для розвитку інтелектуальної готовності психологів до розв'язання консультативних задач, що складається з трьох систем методичних засобів, відповідно спрямованих: а) на розвиток рефлексивності учасників (метод концептуалізації, прийом рефлексивних контрастів, технологія формування критичного мислення засобами читання та письма, балінтівські сесії, прийом культурних аналогів); б) на розвиток інтелектуальної вихованості та стимуляцію інтелектуальної активності (полілог, мозковий штурм, метод «індукування психоінтелектуальної діяльності», організаційно-діяльнісні ігри, групові дискусії метод «каруселі»); в) на формування інструментальної сторони діяльності майбутніх психологів-консультантів (використовувались евристичні завдання, евристичні та логіко-алгоритмічні способи розв'язування проблемних задач) [2].

О. М. Ігнатович описує такі прийоми стимулювання творчої самодіяльності особистості майбутніх психологів: імітаційні – моделювання певного виду психологічної діяльності (ігрові (розігрування ролей різної модифікації – інсценування) і неігрові (аналіз конкретної ситуації, мозкова атака, круглий стіл тощо)) та неімітаційні (проблемні лекції, лекції-дискусії, семінари взаємонавчання та ін.). До технік творчої самодіяльності особистості студентів О. М. Ігнатович відносить: спостереження і самоспостереження – як засоби набуття досвіду творчої самодіяльності; екстеріоризація (опредмечування) і інтеріоризація (розпредмечування) – як засоби реалізації досвіду творчої самодіяльності; рефлексія і саморефлексія – як засоби оцінки результатів творчої самодіяльності особистості [6].

У структурі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є відповідальність і моральність. І. Г. Тимощук вказує на важливість морально-етичної відповідальності особистості майбутнього психолога, ефективними методами формування якої є: психотерапевтичні (групова та індивідуальна психотерапія і психологічне консультування); тренінгові (лабораторний тренінг, тренінг з розвитку сенситивності); методи, що сприяють особистісному росту і стимулюють розвиток самопізнання (тренінг розвитку морально-етич-

ної рефлексії, тренінг комунікативної етичної компетентності особистості та ін.). На думку І. Г. Тимощук, ефективними для формування морально-етичної відповідальності є дискусійні столи і тематичні семінари, демонстрація кіно- і відеофільмів з наступним їх психолого-педагогічним і філософсько-етичним обговоренням, аналіз і читання творів художньої літератури, бібліотерапія, відеотерапія, психодрама, терапія творчим самовиявленням і терапія мистецтвом, психологічні ігри, демонстрація, обговорення й аналіз індивідуальних і групових консультативних і психотерапевтичних сеансів з рішення психологічних проблем [12].

Важливою професійно значущою характеристикою особистісної зрілості майбутніх психологів є самоприйняття. Психолого-педагогічна модель формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів, запропонована І. П. Андрійчук, передбачає активізацію процесів самопізнання, самоаналізу, особистісного саморозвитку та формування навичок емоційної і поведінкової саморегуляції [1]. Важливим є використання соціально-психологічного тренінгу, стимуляція мотивації до самостійного особистісного зростання, методи і прийоми активного соціально-психологічного навчання (групові дискусії, аналіз проблемних ситуацій; рольові ігри; вправи на самопізнання і самооцінювання; мозковий штурм; психомалюнок; невербальні прийоми), просвітницько-профілактичні бесіди, індивідуальні та групові консультації, творчі роботи (твори на задані теми) і самозвіти, проведення дискусійних столів й тематичних семінарів, перегляд спеціально підібраних відеофільмів з їх наступним психолого-педагогічним аналізом, обговорення творів художньої літератури, використання елементів відеотерапії, психодрами, арт-терапії, психологічних ігор, психологічних майстерень за спеціалізаціями і проблемно-тематичних груп, ведення щоденників самопізнання і особистісного зростання [1]. Засобом особистісно-професійного зростання Б. Б. Іваненко називає супервізію, яка сприяє фаховому вдосконаленню психолога через самоаналіз власних захисних механізмів [5, с. 113]. На думку Т. С. Яценко, «здатність до проходження супервізії передбачає наявність високого ступеня мотивації професійного зростання» [14, с. 97].

Висновки. Отже, розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів здійснюється шляхом застосування різноманітних методів для розвитку відповідних характеристик особистісної зрілості у майбутніх

психологів (самоактуалізація, самоприйняття, відповідальність, моральність, комунікабельність, інтелектуальність, креативність та ін.). Важливими для цього є різноманітні тренінги, релаксація, психогімнастика, ігрові методи (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, ділові ігри), групова дискусія, психомалюнок, ведення щоденників, написання автонаративів та ін. Ці теоретичні положення стали основою для планування і проведення нами формувального експерименту. **Перспективами** для подальших досліджень у цьому напрямі є створення і практичне впровадження цієї програми для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів у вузі.

Список використаних джерел

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. П. Андрійчук. – К., 2003. – 20 с.
2. Бадалова М. В. Формування в майбутніх психологів інтелектуальної готовності до розв'язування консультативних задач : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. В. Бадалова. – К., 2004. – 18 с.
3. Біла О. Г. Психокорекційні можливості методу АСПН (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Г. Біла. – К., 2002. – 20 с.
4. Білуха Т. І. Розвиток особистості майбутнього психолога-практика засобами корекційно-виховного впливу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. І. Білуха. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
5. Іваненко Б. Б. Особистісна психокорекція майбутнього практичного психолога засобами активного соціально-психологічного навчання: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Богдана Борисівна Іваненко. – Черкаси, 2005. – 199 с.
6. Ігнатович О. М. Психологічні особливості творчої самодіяльності особистості як умови професійної підготовки майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Ігнатович. – К., 2004. – 20 с.

7. Міненко О. О. Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Ольга Олександрівна Міненко. – К., 2004. – 180 с.
8. Мова Л. В. Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. В. Мова. – К., 2003. – 20 с.
9. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. І. Пов'якель. – К., 2004. – 40 с.
10. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... к. психол. н.: 19.00.01. – Луцьк : Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2001. – 205 с.
11. Темрук О. В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Олена Василівна Темрук. – К., 2006. – 198 с.
12. Тимощук І. Г. Формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. Г. Тимощук. – К., 2003. – 20 с.
13. Штепа О. С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Олена Станіславівна Штепа. – Львів, 2003. – 146 с.
14. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Andriychuk I. P. Formuvannya pozytyvnoyi Ya-konceptsiyi osobystosti majbutnix praktychnykh psychologiv u procesi profesijnoyi pidgotovky: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / I. P. Andriychuk. – K., 2003. – 20 s.

2. Badalova M. V. Formuvannya v majbutnix psychologiv intelektual'noyi gotovnosti do rozv'yazuvannya konsul'tatyvnyx zadach : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / M. V. Badalova. – K., 2004. – 18 s.
3. Bila O. G. Psychokorekciyni mozhlyvosti metodu ASPN (na materialy pidgotovky psychologiv-praktykiv) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / O. G. Bila. – K., 2002. – 20 s.
4. Biluxa T. I. Rozvytok osobystosti majbutnogo psychologa-praktyka zasobamy korekciyno-vykhovnogo vplyvu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / T. I. Biluxa. – Ivano-Frankivs'k, 2006. – 20 s.
5. Ivanenko B. B. Osobystisna psychokorekciya majbutn'ogo praktychnogo psychologa zasobamy aktyvnogo social'no-psychologichnogo navchannya: dys. ... kandydata psychol. nauk : 19.00.07 / Bogdana Borysivna Ivanenko. – Cherkasy, 2005. – 199 s.
6. Ignatovych O. M. Psychologichni osoblyvosti tvorchoyi samodiyalnosti osobystosti yak umovy profesijnoyi pidgotovky majbutnix psychologiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / O. M. Ignatovych. – K., 2004. – 20 s.
7. Mینenko O. O. Osobystisne zminyuvannya v procesi profesijnoyi pidgotovky studentiv-psychologiv: dys. ... kandydata psychol. nauk : 19.00.07 / Ol'ga Oleksandrivna Mینenko. – K., 2004. – 180 s.
8. Mova L. V. Psychologichni osoblyvosti zabezpechennya osobystisnoyi samorealizaciyi majbutnix psychologiv u procesi faxovoyi pidgotovky : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / L. V. Mova. – K., 2003. – 20 s.
9. Pov'yakel' N. I. Samoregulyaciya profesijnogo myslennya v systemi faxovoyi pidgotovky praktychnyx psychologiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / N.I. Pov'yakel'. – K., 2004. – 40 s.
10. Potapchuk L. V. Psychologichni osoblyvosti stanovlennya osobystisnoyi zrilosti starshoklasnykiv : dy`s. ... k. psychol. n.: 19.00.01. – Lucz'k : Volyns'kyj derzhavnyj universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2001. – 205 s.

11. Temruk O. V. Rozvytok osobystisnoyi zrilosti majbutn'ogo vchytel'ya u procesi profesijnoyi pidgotovky: dys. ... kandydata psychol. nauk : 19.00.07 / Olena Vasylivna Temruk. – K., 2006. – 198 s.
12. Tymoshhuk I. G. Formuvannya moral'no-etychnoyi vidpovidal'nosti osobystosti majbutn'ogo praktychnogo psychologa : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psychol. nauk : specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psychologiya» / I. G. Ty`moshhuk. – K., 2003. – 20 s.
13. Shtepa O. S. Dyspozycijna model' osobystisnoyi zrilosti : dys. ... kandydata psychol. nauk : 19.00.05 / Olena Stanislavivna Shtepa. – L'viv, 2003. – 146 s.
14. Yacenko T. S. Konceptual'ni zasady i metodyka glybynnoyi psychokorekciyi: pidgotovka psychologa-praktyka / T. S. Yacenko, B. B. Ivanenko, S. M. Avramchenko ta in. – K.: Vyshha shkola, 2008. – 342 s.

N.M.Didyk. The theoretical ground of forming experiment in the development of the professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity. The features of the forming experiment realization directed to the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity are described in the article. The professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity are the following: self-regulation, independence, creativity, intellectuality, communicability, empathy, morality, responsibility, Ego-identity, self-acceptance, authenticity, transcendence, and self-actualization. Reasonably looks of different researchers are to forming the professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity with the help of the various psychological methods, receptions and forms. The most effective methods are proved to be methods of active social and psychological education, psychotraining of a different direction, writing of diaries and autonarration, relaxation, psychogymnastics, playing technicians, group discussions. Expedient is the use of individual (psychological advising, psychodiagnostic, writing of diaries) and group forms of work (psychotraining, disputation, playing methods). The program of the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity was substantially worked out and approved. The efficiency of the program was proved by the positive dynamics of increasing the level of the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity.

Key words: personality maturity, professionally meaningful characteristic, future psychologist, forming experiment, development, method, reception, form, self-actualization, professional preparation.

Отримано: 8.09.2013 р.